

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Комил ХАЙДАРОВ

*Фалсафа фанлари доктори, доцент,
Самарқанд вилояти педагогика маркази,
komilhaydar58@gmail
тел.: 90 606 70 59.
ORCID ID: 0009-0000-0213-5548*

ПЕДАГОГНИНГ МАЪНАВИЙ ВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШГА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ ЗАРУРЛИГИ

Аннотация. Ушбу мақолада “Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили” да таълим ислохотлари доирасида ўқитувчининг маънавий қиёфаси, педагогик маҳоратини ошириш жараёнларига қўйилаётган талаблар, малака оширишга инновацион ёндашув, мустақил малака ошириш масалалари ҳақида мушоҳада юритилади, тавсиявий мазмундаги хулосалар баён қилинади.

Калит сўзлар. Инсонга эътибор, сифатли таълим, мустақил малака ошириш, маънавий қадриятлар, педагогик маҳорат, баркамол инсон.

Аннотация. В данной статье рассматриваются духовный облик преподавателя, требования к повышению его педагогического мастерства, инновационный подход к повышению квалификации преподавателей и их самостоятельной подготовки в сфере образовательных реформ в “Году заботы о человеке и качественного образования”.

Ключевые слова. Забота о человеке, качественное образование, самостоятельное повышение квалификации, духовные ценности, педагогическое мастерство, совершенный человек.

Мамлакатимизда 2023 йилнинг “Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили” деб номлангани, шунинг асосида қабул қилинган Давлат дастурида тегишли вазифаларнинг белгиланганлиги замонавий таълим тизимини қарор

топтириш сари реал имкониятлар яратди. Шу боисдан, таълим сифатини ошириш бугун жамиятимизга сув ва ҳаводек зарур бўлган, фаровон турмушимизни таъминлашнинг энг ишончли йўли ва кафолатидир. Тараққиётимизнинг янгиланиш даврида таълимнинг сифатини таъминлаш жамиятдаги демократик ислохотларнинг ўзагини ташкил қилиши, мамлакатимиз келажаги, халқимизнинг эртанги тақдири ва порлоқ истиқболини белгиловчи бош омил сифатида тобора долзарб аҳамият касб этиб бораётгани айти ҳақиқатдир.

Таълим сифатини оширишдек эзгу мақсадга ўқитувчининг педагогик маҳоратини оширмасдан эришиб бўлмаслиги бугун барчага аён. Агар ўқитувчида педагогик маҳорат етишмаса, таълимда мазмун ва самара ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Педагогик маҳорат энг аввало ўқитувчининг қиёфаси (имижи), унинг илмий ва маърифий салоҳияти, ғоявий етуклиги, шахсий сифатлари, ўқувчи ёшлар олдигаги обрў-эътибори, ҳаётий тажрибаси ва кўникмаларига боғлиқ, албатта.

Маҳоратли ўқитувчи қайсидир маънода қобилиятли ҳам бўлади. Қобилият эса меҳнат орқали ўз касбининг устаси бўлиш, “касбга шўнғиб кетиш” дегани. Педагогик касбини танлаган киши ўз мақсадига эришиш учун тинмай изланиши, ўрганиши, малака ва кўникмаларини доимий равишда ошириб бориши лозим. Чунки замон бир жойда тўхтаб турмайди, у доимо олға қараб кетади. Шу боис, давр ўқитувчи олдига янгидан янги вазифалар қўяди. Бугунги ўқитувчи замонга “мослашиш” эмас, ундан бир қадар олдинда юришга интилиши керак. Доно халқимизнинг “Билган киши “билдим” демас, билдим деса – билгани эмас”, деган ҳикмати¹ ҳам аслида шуни назарда тутди.

Бугун таълим ислохотлари доирасида барча ўқитувчилар олдига тўртта муҳим вазифа қўйилмоқда: 1) ҳар бир ўқитувчи ўз фанини пухта билиши; 2) билимини ўқувчи (талаба)га етказиб бериш маҳоратига; 3) психологик (руҳий) тайёргарликка; 4) ўз устида мунтазам ишлаш кўникмасига эга бўлиши. Ушбу талаблар бажарилса, ўқитувчи фаолиятида ижобий ўзгаришлар, мустақил малака ошириш сари жадал бурилиш кузатила бошлайди.

Таҳлил қилиб кўрайлик. Дастлабки икки талаб ўз-ўзидан тушунарли, учинчи талаб, яъни ўқитувчида психологик ҳозирлик зарурлигини ҳамма ҳам тушунавермайди. Тасаввур қилинг: синфда 25-30 нафар ўқувчи бўлса, уларнинг ҳар бири ўзгача олам, ўқитувчи ҳар қайсисининг қалбига йўл топиши керак, уларнинг ҳар бирига индивидуал ёндашув зарур. Бунинг учун ўқитувчидан нима

¹ Қаранг: Ҳикматнома: ўзбек мақолларининг изоҳли луғати. – Т.: Ўз. энциклопедияси Бош редакцияси, 1990. – Б.40.

талаб этилади? – Руҳий тайёргарлик, албатта. Шу маънода бугунги педагог маълум даражада руҳшунос бўлиши керак, деган талаб тўғри ва ўринлидир.

Фикримизча, учинчи талабга кўшимча сифатида мафкуравий тайёргарликни ҳам киритиш зарур, чунки ўқитувчида муайян даражада фалсафий мушоҳада ёки ғоявий савия етишмаса, у ўқитган ўқувчидан келажакда муносиб кадр етишиб чиқиши қийин. Мафкуравий тайёргарлик фақатгина умумтаълим мактаби ўқитувчиси эмас, олий таълим тизими профессор-ўқитувчилари, барча олим ва мутахассислар учун энг зарур хусусиятлардан бири бўлиши лозим.

Фалсафий ва педагогик мазмундаги адабиётлар “Педагогик маҳорат” деган иборанинг янги эмаслигини кўрсатади. Аввалги даврларда ҳам маҳоратли ўқитувчилар бўлган. Маҳоратли муаллим ҳеч қачон шогирдлари хотирасидан ўчмайди, улар маҳоратли устозларини доимо чуқур эҳтиром ва миннатдорлик билан тилга оладилар. Шарқ мутафаккири Носир Хусрав “Кимки шогирдликка чин дилдан шод, бир кун ўзи ҳам бўлғуси устод”², деганда шуни назарда тутган.

Бугун таълимнинг муҳим омилларидан бири бўлган малака ошириш педагогик маҳоратни оширишнинг бир бутун, яхлит жараёни бўлиб, унинг пировард натижаси ўқитувчининг импровизацион хусусиятларини ривожлантиришигина эмас, балки энг аввал педагогик-психологик, методик ва мафкуравий тайёргарлик даражасини кўтариш, унда юксак маънавий-ахлоқий фазилатлар қарор топишига эришишдан иборат бўлиши лозим.

Бугун мамлакатимиз таълим соҳасида дунёнинг кучли давлатлари қаторидан ўрин олишидек юксак мақсад кўйилган. Ушбу йўналишда хориждаги илғор тажрибани ўрганиш, нуфузли таълим муассасалари билан ҳамкорлик ва интеграция жараёнлари таълим тизимида ислохотлар самарадорлигини оширишга таъсир кўрсатиши, тизимда меҳнат қилаётган педагог ходимларни янада фаолликка ундаши шубҳасиз.

Малака ошириш жараёнида ўқитувчи таълимнинг энг замонавий, илғор шакл ва услубларини пухта эгаллашидан ташқари давлатимизнинг таълим соҳасида олиб бораётган сиёсатининг мазмун-моҳиятини, умуман, демократик ислохотларнинг таълим равнақига таъсирини ҳам чуқур билиши, тафаккури, мушоҳада ва нутқ маданиятини оширишга ҳам интилиши лозим. Чунки таълимнинг ёшлар тарбиясидаги таъсирчанлиги иккита муҳим кўрсаткич – сифат ва самарадорлик орқали белгиланади ва ушбу кўрсаткичларга айнан ўқитувчининг маҳорати туфайли эришилади.

² Ҳикматлар шодаси / тўпловчи ва таржимонлар А.Раимов, Н.Раимова; муҳаррир А.Зиядов. Т.: “Ўзбекистон”, 2016. – Б.540.

Малака ошириш тизимидаги ислохотларда айнан шу назарда тутилади. Бугун ўз малакасини оширмоқчи бўлган ўқитувчи методик мукаммаликка эришиш баробарида ғоявий ва руҳий тайёргарлигини ошириши, тафаккурини, ижодкорлик хусусиятларини бойитиб бориши талаб этилади. Ҳозирги кунда Самарқанд вилояти педагоглари янги методикаларга ўргатиш миллий марказига ҳафтасига ўртача 900 нафар тингловчи малака ошириш курсига келади. Уларнинг ихтиёрида 48 та ўқув аудиторияси, 4 та ўқув лабораторияси, 210 ўринли тингловчилар турар жойи, 2 та спорт зали ва майдони, 3 та мажлислар ва конференция зали, амфитеатр, ахборот-ресурс маркази ва 3 та ошхона мавжуд. Таълим жараёнини самарали ташкил қилиш мақсадида 342 та компьютер, 38 та видеопроектор ва 6 та электрон доскадан фойдаланилмоқда. Марказнинг асосий штатида 57 нафар педагог кадр фаолият кўрсатади. Илмий салоҳият 42,1 фоизни ташкил этади. Кейинги икки йилда Марказнинг 3 нафар ходими фан доктори, 10 нафар ходими фалсафа доктори илмий даражаларини муваффақиятли ҳимоя қилди.

Ўқитувчининг касбий малакасини мунтазам ошириб бориши бугун давр тақозосига айланди. Лекин малака ошириш жараёни – бу ўқитувчининг барча нуқсонлардан халос бўлиши дегани эмас. Бунда “қарс - икки қўлдан” деган тамойил мавжуд бўлиши керак. Ўз устида тинмай ишламас экан, ўзини “қийнашни” истамас экан, ўқитувчи нуқсонлардан қутула олмайди.

Малака ошириш амалиётига эскича ёндашув ўзини оқламади, у давр талабларига мос келмай қолди. Педагогик марказлар, шунингдек, педагогик йўналишдаги олий ўқув юртлари ҳамда нодавлат таълим ташкилотлари томонидан малака оширишнинг турли хил муқобил шакллари, педагогик тайёргарлик модулларини жорий қилиш асносида “ҳаёт давомида ўқиш” тамойилини амалиётга татбиқ этиш вазифалари белгиланганлиг³ ва уларнинг ҳаётга жорий этилиши масаланинг ечилиши сари ташланган муҳим қадам бўлди.

Кузатув ва таҳлилларимиз шуни кўрсатадики, бугунги кунда мактабнинг ўзи малака ва маҳоратни ошириш ўчоғи бўлиши лозим. Ҳар бир мактабда дарсларга кириш ва кузатиш, таҳлил қилиш, янги инновацион усулларни кенг жорий қилиш, ўзаро тажриба алмашиш, жамоатчилик назорати, илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш ва оммалаштириш ишлари юқори савияда ташкил этилган бўлиши керак, бир сўз билан айтганда, мактабда ҳаёт “қайнаши” зарур.

Ўқитувчининг илмий тадқиқот ишларига ўрганиши унинг ўз устида ишлашида муҳим омилдир. Албатта, агар у даврий нашрларга мақолалар ёзиб

³ “Халқ таълими соҳасидаги илмий тадқиқот фаолиятини қўллаб-қувватлаш ҳамда узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. - Т.: Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. - 2021 йил 26 январь. 07/21/4963/0064-сон.

турса, лойихалар, грантларда иштирок этса, илмий анжуманларда маъруза қилса унинг маҳорати ошиб бориши шубҳасиз.

Бугунги педагог ўз касбининг устаси бўлиши билан биргаликда ўзининг турмуш тарзи билан ҳам бошқаларга намуна бўлиши керак. Тарбияда энг таъсирчан омил – бу шахсий ибрат, намуна. Давлатимиз раҳбарининг “Ўқитувчи ва мураббийлар биз учун ибрат намунаси, юксак инсоний фазилатлар тимсолидир”, деган илҳомбахш сўзлари ўқитувчи маънавиятимизнинг том маънода андозаси эканлигини тасдиқлайди.

Бугунги ўқитувчи кечаги муаллимдан бутунлай фарқ қилади. Эндиликда ўқитувчилик масъулияти ҳар қачонгидан ҳам юксак ва шарафли. Бу масъулият XXI аср кишисини камол топтириш демакдир. Йигирма биринчи аср - ақл заковат асри дея эътироф этилганлигини инобатга олсак, ўқитувчи масъулияти нақадар муҳимлигини англаб етамиз. Фарзандларимизни эркин фикрлашга ўргатиш, уларда мустақил дунёқарашни шакллантириш ўқитувчи фаолиятининг мазмуни ва моҳиятини ташкил этади.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев ўз асарида буюк мутафаккир аждодимиз Юсуф Хос Ҳожиб меросидан “Дунёда икки турли инсон ҳақиқий инсон саналади: бири – ўргатувчи, бири – ўрганувчи” деган иқтибосни жуда ўринли келтирган эди⁴. Ўргатувчи – устоз, ўрганувчи – шогирд муносабатида устознинг масъулияти каттадир. Яхши ўқитувчи деганда касбий маҳорати юқори бўлган муаллимни тушунамиз.

Маънавий ва мафкуравий етуклик, касбига садоқат, уни ҳаётининг мазмуни деб билиш, ватанпарварлик, миллий ғурурлилик, илмга мойиллик, билимдонлик, ташкилотчилик, хушмуомалалик, коммуникативлик бугунги ўқитувчининг шахсий сифатлари бўлиши лозим. “Ўқувчиларни ўзига жалб қила олиш, иштиёқини ўйғота олиш, миллий замонавийлик ғоясини сингдириб, миллий-тарбиявий вазифаларга руҳлантира олиш; ўзини “мукамал, замонавий ўзбек зиёлиси” сиймосига онгли равишда тайёрлаш ва такомиллаштира бориш; ўзбек тилида соф, тиниқ, ифодали, таъсирли, оҳангдор сўзлаш; нотиклик ва актёрлик маҳорати; юз-қиёфа, кўз, қўл, гавда ҳаракатлари орқали ўз нутқининг таъсирчанлигини ошира олиш; ҳис-туйғуларни жиловлай олиш; ўқувчиларга бевосита ва параллел таъсир кўрсата олиш ва ҳ.к.”⁵лар педагогик маҳоратнинг муҳим белгиларидир.

Шу нуқтаи назардан, бугун ўқитувчи маънавий қадриятларимизни ўқувчи ёшлар онги ва қалбига чуқур сингдира олиши лозим. Дунёвий илмлардан сабоқ берар экан, у “Мен ватан равнақи учун нима қилдим?” деган туйғуни ўзи ва

⁴Қаранг: Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. - Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – Б.423.

⁵ Куронов М. Миллий тарбия. – Т.: “Маънавият”, 2007. – Б.198.

Ўқувчилар онги-шуурига жойлаши керак. Спитамен ва Широқ, Тўмарис ва Муқанна, Жалолиддин Мангуберди ва Темур Малик тимсолида ватанпарварлик ибратини ёшларимиз вужудига сингдириш, авлодлар томирида соҳибқирон Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур Мирзоларнинг қони жўш ураётганини тушунтириши зарур.

Ушбу мавзуда мақола муаллифи томонидан кенг миқёсда online сўровнома ўтказилди. Унда иштирок этган турли ёш ва маълумотга эга бўлган 758 нафар респондентга “Ўқувчи-ёшларимизнинг буюқ аждодларимиз маънавий меросини ўрганишга қизиқишларини қандай баҳолайсиз?” деган саволга эса респондентларнинг 48 фоизи “уларнинг кўпчилик қисми қизиқмайди”, 20,5 фоизи “афсуски, ёмон” деган жавобларни бергани ҳолат яхши эмаслигидан далолат беради.

“Маънавий меросимиз намуналаридан кенг фойдаланиш таълим жараёнига қандай таъсир кўрсатади?” деб мурожаат қилинганда респондентларнинг аксарият кўпчилиги – 94,3 фоизи “таълим сифати ва мазмунини оширади” деган жавобни берди.

“Ҳар бир ўқитувчи буюқ аждодларимизнинг маънавий меросини билиши ва ўқувчиларга сингдириб бориши керак”, деган фикрга муносабатингиз?” деб сўралганда уларнинг 90,3 фоизи (!) “тўғри, маъқуллайман” деган жавобни бергани, айниқса, “миллий-маънавий қадриятларимизни мактаб таълими мазмунига сингдиришда қайси омил муҳим?” деган саволга респондентларнинг 91,4 фоизи “ўқитувчининг педагогик маҳорати” деб жавоб бергани асосида хулоса қилиш қийин эмас: бугунги ўқитувчи маънавий қадриятларимизни чуқур билиши ва уларни таълим мазмунига сингдириб юбора оладиган маҳоратга эга бўлиши керак!

Фидойи бўлиш учун, аввало, энг юксак ватанпарварлик фазилатлари намоёндаси бўлиш лозим. Муаллимлик касбини улуғлаган, муносиб шогирдлар тарбиялаган инсон ҳақиқий ватанпарвардир. Ўқитувчини халқимиз бежизга “Устоз”, “Мураббий” деб эъзозламайди. Ўқитувчи шунинг учун устозки, у минглаб ёшларга сабоқ бериш билан бирга ўзидан кейин, ўзининг ўрнига шогирд тайёрлаши лозим. Шунда унинг келажак олдида, авлодлар олдида юзи ёруғ бўлади.

Бугунги ўқитувчи ўз билим ва тажрибасини тинмай ошириб бориши, бутун ҳаёти давомида ўқувчи бўлиб қолиши керак. Озгина билим олиш учун ҳам кўп ўқиш керак. “Мен кам биламан, лекин билганларимни жуда яхши биламан”⁶, деган экан бир донишманд. Ўқитувчи бўлиш юксак шарафга муяссар бўлиш

⁶Смешные рассказы: пер. С средневеков. ассир. Бар-Эбрая Г.Ю. (Абуль Фарадж). – 2-е изд. - М.: Политиздат, 1992. - С.70.

демакдир. Ҳамма ҳам ўқитувчи бўла олмайди. Муаллим - икки дунёси обод инсон. Ўқитувчиликдан ҳам хайрли иш, хайрли касб дунёда йўқ.

Давлатимиз раҳбарининг таъбири билан айтганда, “Бугун ҳар бир ўқитувчи ва тарбиячи, олийгоҳ домласи таълим ва илм-фан соҳасидаги энг сўнгги ижобий янгиликларни ўқув жараёнларига татбиқ эта оладиган, чуқур билим ва дунёқараш эгаси, бир сўз билан айтганда, замонамиз ва жамиятимизнинг энг илғор вакиллари бўлишлари керак”⁷.

Баён қилинганлардан хулоса қилиш мумкинки, биринчидан, маънавий баркамолликка эришиш мактаб таълими ислохотлари динамикасининг бош омили сифатида намоён бўлмоқда. Маънавий баркамол инсонни тарбиялаш масаласи давлатимиз, миллатимиз тарихий тақдирини, бугуни ва келажагини белгиловчи устувор масаладир.

Иккинчидан, бугун юртимизда иқтисодий ислохотларни маънавий тўлқин билан кучлантириш жараёни кетаётган бир пайтда ўқитувчи ўзининг фақат билими, ақли-заковати билангина эмас, юксак маънавий салоҳияти билан ҳам ажралиб туриши, катта-ю кичикка ибрат бўлиши лозим. Бир сўз билан айтганда, маънавиятнинг том маънода андозаси бўлиши зарур.

Учинчидан, Ўзбекистонда ўқитувчига нисбатан ҳурмат муҳитини яратиш имкониятдан воқеликка айланиб бораётгани амалий ишларда намоён бўлмоқда. Бундай ғамхўрликлар ўқитувчининг ўз касбига меҳр-муҳаббати ва садоқати янада ошириб, уни ўз устида кўпроқ ишлаш ва педагогик маҳоратини ошириш сари илҳомлантирди. Зеро, педагогик маҳорат ўқитувчининг когнитив хусусиятларини шакллантиришда муҳим омил ҳамда ўқитувчининг маънавий юксаклигидан далолатдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Халқ таълими соҳасидаги илмий тадқиқот фаолиятини қўллаб-қувватлаш ҳамда узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. - Т.: Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. - 2021 йил 26 январь. 07/21/4963/0064-сон.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи // “Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 1 октябрь. - №207 (7709)-сон.

3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. - Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – Б.423.

⁷ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи // “Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 1 октябрь. - №207 (7709)-сон.

4. Смешные рассказы: пер. С средневеков. ассир. Бар-Эбрая Г.Ю. (Абуль Фарадж). – 2-е изд. - М.: Политиздат, 1992. - С.70.

5. Куронов М. Миллий тарбия. – Т.: “Маънавият”, 2007. – Б.198.

6. Ҳикматлар шодаси / тўпловчи ва таржимонлар А.Раимов, Н.Раимова; муҳаррир А.Зиядов. Т.: “Ўзбекистон”, 2016. – Б.540.

7. Ҳикматнома: ўзбек мақолларининг изохли луғати. – Т.: Ўз. энциклопедияси Бош редакцияси, 1990. – Б.40.